

Asbjørn Kjøenstad
Aslak Syse
Morten Kjelland

Velferdsrett

I

Grunnleggende rettigheter,
rettssikkerhet
og tvang

7. utgave

GYLDENDAL

VELFERDSRETT I

ASBJØRN KJØNSTAD, ASLAK SYSE OG MORTEN KJELLAND

VELFERDSRETT I

GRUNNLEGGENDE RETTIGHETER, RETTSSIKKERHET
OG TVANG

© Gyldendal Norsk Forlag AS 2022

7. utgave, 1. opplag 2022

ISBN 978-82-05-55525-9

Omslagsdesign: Gyldendal Akademisk

Layout: Laboremus

Sats: Type-it AS, Trondheim 2022

Brødtekst: 10,5/15 pkt. Minion

Papir: Amber graphic 80 g

Trykk: Livonia Print, Latvia 2022

Alle henvendelser om boken kan rettes til

Gyldendal Akademisk

Postboks 6730 St. Olavs plass

0130 Oslo

www.gyldendal.no/akademisk

akademisk@gyldendal.no

Det må ikke kopieres fra denne boken i strid med åndsverkloven eller avtaler om kopiering inngått med KOPINOR, interesseorgan for rettighetshavere til åndsverk. Kopiering i strid med lov eller avtale kan medføre erstatningsansvar og inndragning og kan straffes med bøter eller fengsel.

Alle Gyldendals bøker er produsert i miljøsertifiserte trykkerier.

Se www.gyldendal.no/miljo

Forord til 7. utgave

Første utgave av *Velferdsrett I* ble utgitt i 1997. Faget «velferdsrett» var da nytt og ble presentert for første gang i Norge. Det er fremdeles få land som har samlet de velferdsrettslige spørsmålene til et eget velferdsrettslig fag. I tillegg har vi utgitt *Velferdsrett II: Barnevern- og sosialrett* (6. utgave 2022) for å imøtekomme lærebokbehovet ved de sosialfaglige studieretningene innen universitets- og høyskole-systemet.

Velferdsrett I er skrevet som lærebok for studenter ved masterstudiet i rettsvitenskap. Supplert med *Velferdsrett II* dekker den også lærestoffet i juss ved de sosialfaglige studieretningene. Vi har videre tatt sikte på å gi Nav-ansatte, helsearbeidere, sosialarbeidere, barnevernspedagoger og andre med behov for kunnskap om velferdsrett en innføring i de rettsgrunnlagene som velferdsstaten bygger på. Målgruppen omfatter også ansatte i ulike offentlige etater, virksomheter for privat tjenesteyting, interesseorganisasjoner og humanitære foreninger. Det er vårt håp at også enkeltpersoner som mener de har rett til velferdsgoder, vil kunne finne svar og/eller argumenter for en riktig løsning.

Boka består av ti kapitler, som faller i tre hoveddeler. De to første kapitlene utgjør velferdsrettens alminnelige del. Her gis det en oversikt over velferdsordningene. Rettighetsbegrepet, rettssikkerhetsbegrepet og rettskildespørsmål står sentralt i disse kapitlene. De neste sju kapitlene omhandler ulike rettigheter, med vekt på rett til opplæring og arbeid, omsorgstjenester, helsetjenester, trygdeytelser og økonomisk sosialhjelp. Et stort omfang og mangfold av slike rettigheter er et viktig kjennetegn ved velferdsstaten. Det avsluttende kapitlet handler om vilkårene for bruk av tvang innenfor blant annet barnevern og psykisk helsevern, og her beskrives det som kan kalles velferdsstatens «andre ansikt».

Få rettsområder er så gjennomregulert som velferdsretten, blant annet fordi rettighets- og tvangsbestemmelser krever hjemmel i lov. I tillegg til at det gis nye lover, foretas det stadig løpende endringer i eksisterende lover. Norges forpliktelser etter menneskerettighetene og EØS-regelverket står også sentralt i rettskildebildet.

Siden forrige utgave i 2017 er det blant annet vedtatt flere endringer i folketrygdlovens regler om trygdeytelser på grunn av barneomsorg og familieforhold, alderspensjon og sykdomsbaserte ytelser. I denne utgaven er beskrivelsene av EØS-retten bygd ut, og vi har forsøkt å tydeliggjøre betydningen av både de generelle reglene om de fire friheter og mer spesifikke regelverk, slik som forordning (EF) nr. 883/2004 om koordinering av trygdeordninger (trygdeforordningen). Dette er naturlige utvidelser etter trygdeskandalen i 2019.

Sommeren 2021 ble det vedtatt endringer i 14 velferdsrettslige lover, som innebar en harmonisering og styrking av reglene om samarbeid og individuell plan, innføring av en samordningsplikt for kommunen ved ytelse av velferdstjenester samt innføring av en rett til barnekoordinator mv. I spesialisthelsetjenesten har prioriteringsreglene fått en noe mer konkret utforming, for å sikre at prioriteringsforskriften er bedre i samsvar med beskrivelsene av nytte-, ressurs- og alvorlighetskriteriet i prioriteringsmeldingen. Dette er bare eksempler på viktige lovendringer siden forrige utgave.

Ny barnevernslov ble vedtatt i 2021 med planlagt ikrafttredelse fra 2023, og den nye loven er lagt til grunn i boka her. Tvangshjemlene utgjør bare én del av barnevernslovens system og barnevernets virkemåte. For en helhetlig beskrivelse viser vi til *Velferdsrett II* kapittel 6, der barnevernets organisering, frivillige hjelpetiltak og akutthjemlene er nærmere omhandlet. Både punkt 10.7 og 10.9 om barnevern i denne boka og *Velferdsrett II* kapittel 6 er skrevet av professor Julia Köhler-Olsen, professor i rettsvitenskap ved OsloMet, og delene er tilpasset hverandre for å unngå unødig dobbeltbehandling.

På tvers av disse emnene – og som en rød tråd i boka – beskrives betydningen av grunnlovsreformen i mai 2014. Både grunnlovsbestemmelsene, menneskerettskonvensjonene og praksis fra Den europeiske menneskerettsdomstolen (EMD) behandles i de relevante kapitlene.

Boka er oppdatert per 1. januar 2022 når det gjelder rettskilder, rettsavgjørelser, trygdesatser mv.

Asbjørn Kjønstad døde før revideringsarbeidet for forrige utgave kom i gang. Morten Kjelland gikk da inn som forfatter og ansvarlig for revideringen av Kjønstads tidligere kapitler, det vil si kapittel 1, 2, 5, 6 og 8. Aslak Syse har som tidligere ansvaret for kapittel 3, 4, 7, 9 og 10. Vi har kommentert hverandres kapitler, og vi

er begge ansvarlige for hele boka. Ved arbeidet med velferdsretten som fag og ved tilretteleggingen av stoffet i denne boka har vi hentet verdifulle impulser fra et rikt norsk og nordisk sosialrettslig miljø.

Noen fagpersoner som har kommentert deler av tidligere utgaver av boka, er takket i forordet til disse utgavene. Nå takker vi rettskyndig medlem i Trygderetten Øyvind Bø (punkt 2.2.3.3 og kap. 6), førsteamanuensis Anne Kjersti Befring (kap. 4) og professor Ingunn Ikdahl (kap. 7) ved Universitetet i Oslo og jurist og økonom Beate Fahre (kap. 8) for innsiktsfulle innspill. De vitenskapelige assistentene Susanne Wikborg, Solveig Hodnemyr og Jonas Fougner Engebretsen takkes for utmerket bistand med framstillingen av EØS-retten i kapittel 2 og 6 og litteraturoppdateringer.

Til slutt retter vi en særlig takk til Gyldendal Akademisk ved forlagsredaktør Espen By Marhaug og tekstkonsulent Kristin Preus for konstruktivt, fleksibelt og profesjonelt arbeid og samarbeid.

Oslo, 20. januar 2022

Aslak Syse Morten Kjelland

Innholdsoversikt

KAPITTEL 1	
Grunnbegreper og grunnprinsipper i velferdsretten	27
KAPITTEL 2	
Rettighetstenkningen i velferdsretten	79
KAPITTEL 3	
Opplæring, arbeid og arbeidsløshet	137
KAPITTEL 4	
Helse- og omsorgstjenester fra kommunen	189
KAPITTEL 5	
Spesialisthelsetjenester	243
KAPITTEL 6	
Sykdomsbaserte trygdeytelser	273
KAPITTEL 7	
Trygdeytelser på bakgrunn av barneomsorg og familieforhold	343
KAPITTEL 8	
Inntektssikring ved høy alder	403

10 INNHOLDSOVERSIKT

KAPITTEL 9

Fattigdomsbekjempelse, økonomisk sosialhjelp og
kvalifiseringsprogram 447

KAPITTEL 10

Tvangshjemler og tvangsbruk i velferdsretten 503

Litteratur, registre mv. 627

Innhold

KAPITTEL 1

Grunnbegreper og grunnprinsipper i velferdsretten	27
1.1 Begrepet <i>velferdsrett</i>	27
1.1.1 Innledning	27
1.1.2 Konkurransesamfunnet	29
1.1.3 Solidaritetssamfunnet	29
1.1.4 Mellom konkurransesamfunnet og solidaritetssamfunnet	30
1.1.5 Kjennetegn ved velferdsstaten	31
1.1.6 Oversikt over innholdet i boka. Velferdsrett I og II	33
1.2 Hva velferdsretten omfatter	35
1.2.1 Trygderett	35
1.2.2 Helserettt	36
1.2.3 Sosialrett og barnevernsrett	37
1.2.4 Opplæring	38
1.2.5 Arbeidsrett	39
1.2.6 Andre rettsområder av betydning for velferdsretten	39
1.3 Velferdslovgivningens verdigrunnlag	42
1.3.1 Innledning	42
1.3.2 Trygderett	42
1.3.3 Helserettt	43
1.3.4 Sosialrett og barnevernsrett	45
1.3.5 Opplæring	45
1.3.6 Arbeidsrett	47
1.3.7 Generelt om formålsparagrafene	47
1.4 Administrering av velferdstiltak	48
1.4.1 Innledning	48
1.4.2 Storting og regjering	50
1.4.3 Departementer, direktorater og underliggende organer	51
1.4.3.1 Trygdellovgivningen	51
1.4.3.2 Helselovgivningen	52

1.4.3.3	Sosial- og barnevernslovgivningen	52
1.4.3.4	Opplæringslovgivningen	53
1.4.3.5	Arbeidsrettslig lovgivning	54
1.4.4	Regionale statlige enheter og fylkeskommunene	54
1.4.5	Kommunene	55
1.4.6	Private tjenesteytere	56
1.4.7	Nedenfraperspektivet	59
1.5	Finansiering av velferdstiltak	60
1.5.1	Staten	60
1.5.2	Folketrygden	60
1.5.3	Fylkeskommunene	62
1.5.4	Kommunene	62
1.6	Personkrets	63
1.6.1	Oversikt	63
1.6.2	Medlem i folketrygden	63
1.7	Rettslige og sosialpolitiske kjennetegn ved velferdstiltakene	65
1.7.1	Innledning	65
1.7.2	Naturalytelser, tjenester og penger	65
1.7.3	Ytelser til livsopphold, ytelser til å dekke spesielle behov og ytelser til å dekke ikke-økonomisk tap	67
1.7.4	Forebyggende tiltak, hjelp til selvhjelp og understøttelse	69
1.7.5	Korttidstytelser, ytelser i omstillingsperioder og langtidsytelser	71
1.7.6	Integrering og segregering	72
1.7.7	Frivillighet (tilbud) og tvang	73
1.7.8	Gratis ytelser eller krav om motytelser	75
1.7.9	Universelle eller behovsprøvde ytelser	76

KAPITTEL 2

	Rettighetstenkningen i velferdsretten	79
2.1	Innledning	79
2.2	Rettskildene i velferdsretten	80
2.2.1	Innledning	80
2.2.2	Grunnloven	81
2.2.2.1	Generelt	81
2.2.2.2	Grunnlovsbestemmelser av særlig betydning for velferdsretten	82
2.2.2.3	Særlig om vern av trygderettigheter	85
2.2.3	Internasjonale kilder	89
2.2.3.1	Oversikt	89
2.2.3.2	Menneskerettigheter	90
2.2.3.3	EU/EØS-retten	94
2.2.3.4	Andre lands rett	105
2.2.4	Lovgivning	105
2.2.5	Lovforarbeider og etterarbeider	107
2.2.5.1	Forarbeider	107
2.2.5.2	Etterarbeider	108

2.2.6	Forskrifter og deres forarbeider	108
2.2.6.1	Forskrifter til velferdslovgivning	108
2.2.6.2	Forarbeider til forskrifter	109
2.2.7	Rettspraksis	110
2.2.7.1	Generelt	110
2.2.7.2	Presiseringer for ulike deler av velferdsretten	111
2.2.8	«Forvaltningsdomstolers» praksis	114
2.2.8.1	Trygderetten og dens praksis	115
2.2.8.2	Fylkesnemnda (barneverns- og helsenemnda)	117
2.2.8.3	Andre organer med et visst domstolspreg	118
2.2.9	Administrativ praksis	119
2.2.10	Administrative uttalelser	120
2.2.11	Rettsoppfatninger	121
2.2.12	Reelle hensyn	121
2.3	Rettighetsbegrepet i velferdsretten	122
2.3.1	Innledning	122
2.3.2	Rettigheter, verneregler og kontrollregler	122
2.3.3	Skillet mellom rettskrav og konkurranse om knappe ressurser	124
2.3.4	Analysemodell for om det foreligger en rettighet	124
2.3.5	Faste og vurderingspregede regler	126
2.3.6	Fordeler og ulemper ved et rettighetssystem	128
2.4	Rettsikkerhet	129
2.4.1	To hovedbetydninger av ordet rettsikkerhet	129
2.4.2	Materielle regler	130
2.4.3	Prosessuelle regler	130
2.4.4	Personelle regler	131
2.4.5	Kontrollorganer	131
2.4.6	Domstolskontroll	132
2.4.7	Rettsikkerhet må balanseres mot andre verdier	133

KAPITTEL 3

	Opplæring, arbeid og arbeidsløshet	137
3.1	Innledning	137
3.1.1	Om relasjonen mellom opplæring og arbeid	137
3.1.2	Opplæring og arbeid. Formål og lovgrunnlag	139
3.1.3	Framstillingen videre	142
3.2	Menneskerettslige og grunnlovsmessige krav til lovgivningen	143
3.2.1	Menneskerettighetene og retten til opplæring	143
3.2.2	Menneskerettighetene og retten til arbeid	144
3.2.3	Om retten til opplæring i Grunnloven	146
3.2.4	Om retten til arbeid i Grunnloven	148
3.3	Retten til opplæring	150
3.3.1	Allment om opplæringsretten. Opplæringsloven	150
3.3.1.1	Rett og plikt til grunnskoleundervisning	150
3.3.1.2	Rett til videregående opplæring	152

3.3.1.3	Valg av opplæringspråk. Tegnspråk mv.	152
3.3.1.4	Ansvar for opplæring og opplæringsinnhold	153
3.3.1.5	Krav til elevenes skolemiljø	155
3.3.2	Opplæring før skolepliktig alder. Barnehagerett	155
3.3.3	Retten til tilrettelagt undervisning og spesialundervisning	157
3.4	Retten til arbeid	160
3.4.1	Innledning	160
3.4.2	Arbeidsmarkedsloven og Arbeids- og velferdsetaten (Nav)	161
3.4.3	Arbeidsformidling og arbeidsmarkedstiltak	163
3.4.4	Arbeidsmarkedstiltak og andre tiltak for personer med nedsatt funksjonsevne	166
3.4.5	Retten til trygdeytelser ved ulike attføringstiltak	168
3.4.6	Krav til tilrettelegging av arbeidsplassen. Diskrimineringsvern	169
3.5	Dagpenger under arbeidsløshet	171
3.5.1	Innledning	171
3.5.2	Tidsbegrensning av ytelsen	172
3.5.3	Vilkår om tap av arbeidsinntekt og arbeidstid	173
3.5.4	Krav til tidligere inntekt (kvalifikasjonskravet)	174
3.5.5	Grunnleggende krav til arbeidssøkeren	175
3.5.5.1	Oversikt over vilkårene	175
3.5.5.2	Vedkommende må være «arbeidsfør»	175
3.5.5.3	Vedkommende må være «reell arbeidssøker»	175
3.5.5.4	Vedkommende må være tilmeldt Nav	177
3.5.6	Forlenget ventetid og tidsbegrenset bortfall av dagpenger («avstengning»)	178
3.5.7	Vilkår om søknad. Ventetid	179
3.5.8	Bortfall av retten til dagpenger	180
3.5.9	Dagpengenes størrelse	181
3.5.10	Barnetillegg. Ferietillegg	182
3.5.11	Utmåling ved delvis arbeidsløshet	183
3.5.12	Avbrudd i dagpengeperioden	183
3.5.13	Utbetalingsregler. Misbruk	184
3.5.14	Klageregler og overprøvningsmuligheter	185

KAPITTEL 4

	Helse- og omsorgstjenester fra kommunen	189
4.1	Innledning	189
4.1.1	Ny lovgivning om helse- og omsorgstjenester fra 2012	189
4.1.2	Rettigheter og behov	190
4.1.3	Begrepsbruk	191
4.1.4	Plan for framstillingen videre	192
4.2	En oversikt over kommunens plikter etter helse- og omsorgstjenesteloven	193
4.2.1	Lovens formål og virkeområde	193
4.2.2	Helse- og omsorgstjenestens generelle oppgaver og tjenester	194

4.2.3	Særlige oppgaver tillagt den kommunale helse- og omsorgstjenesten .	196
4.2.4	Særlig om kommunens ansvar for boliger til vanskeligstilte	197
4.2.4.1	Utgangspunktet: En medvirkningsbestemmelse	197
4.2.4.2	Er «rett til bolig» en menneskerett?	197
4.2.4.3	Boligpolitiske utfordringer	198
4.2.4.4	Bolig for personer med funksjonsnedsettelse	199
4.3	Rett til helse- og omsorgstjenester	201
4.3.1	Innledning og rettskilder	201
4.3.2	Rett til øyeblikkelig helse- og omsorgshjelp	202
4.3.3	Rett til nødvendig helse- og omsorgshjelp	204
4.3.4	Rett til fastlege	206
4.4	Krav om et tilstrekkelig og forsvarlig tjenestetilbud	208
4.4.1	Innledning	208
4.4.2	Kommunale «skal»-tjenester	208
4.4.3	Samordning av tjenestetilbud	213
4.4.3.1	Innledning	213
4.4.3.2	Individuell plan	214
4.4.3.3	Koordinering av tjenestetilbudet. Barnekoordinator	215
4.4.4	Brukermedvirkning, BPA og valg av tjenesteform	216
4.4.4.1	Innledning	216
4.4.4.2	Rett til tjenesteformen BPA	217
4.4.4.3	Fritt brukervalg	219
4.4.4.4	Rett til sykehjemsplass?	220
4.4.5	Kommunens ansvar overfor pårørende. Avlastningstiltak	221
4.4.6	Krav til forsvarlighet og kvalitetsforbedring	224
4.5	Hvor skal tjenestene ytes?	226
4.5.1	Innledning	226
4.5.2	Hvor sterkt står retten til hjemmebaserte tjenester?	227
4.5.3	Hvor «fritt» står en tjenestemottaker til å flytte til ny kommune?	228
4.6	Finansiering av helse- og omsorgstjenester	232
4.6.1	Kort om finansiering av helse- og omsorgstjenester	232
4.6.2	Samhandlingsreformen og kommunale oppgaver	233
4.7	Vederlag for helse- og omsorgstjenester	235
4.8	Saksbehandlings- og klageregler	235
4.8.1	Innledning	235
4.8.2	Forvaltningslovens anvendelse	236
4.8.3	Klage på vedtak om tjenester	237
4.8.4	Domstolsprøving	240

KAPITTEL 5		
Spesialisthelsetjenester		243
5.1	Innledning	243
5.2	Hovedhensyn	244
5.3	Historiske linjer	245
5.3.1	Rettsliggjøring av velferdsfeltet	245

5.3.2	Fra endimensjonalitet til tredimensjonalitet	246
5.4	Generelt om rett til nødvendige spesialisthelsetjenester	248
5.4.1	Rettighetssubjekter og pliktsubjekter	248
5.4.2	Nødvendighetsvurderingen – de tre elementene	249
5.4.2.1	Oversikt	249
5.4.2.2	Pasientens behov	250
5.4.2.3	Forventet nytte av helsehjelpen	251
5.4.2.4	Forholdsmessighetsprinsippet	252
5.4.2.5	Helhetsvurdering. Kriterienes relativitet	253
5.4.3	Fastsettelse av den konkrete helsehjelpen	253
5.4.4	Frister – et flersporet system	256
5.5	Presiseringer for utvalgte typer rettigheter	258
5.5.1	Rett til vurdering	258
5.5.2	Rett til fornyet vurdering («second opinion»)	260
5.5.3	Rett til valg av behandlingssted	261
5.5.4	Rett til individuell plan	263
5.5.5	Rett til syketransport	264
5.5.6	Rett til abortingrep	265
5.5.7	Rett til smittevern hjelp	266
5.5.8	Andre særlover	267
5.6	Saksbehandling og klage	268

KAPITTEL 6

	Sykdomsbaserte trygdeytelser	273
6.1	Innledning	273
6.2	To fellesvilkår	274
6.2.1	Det medisinske vilkåret	274
6.2.1.1	Generelt	274
6.2.1.2	Presiseringer av sykdomsbegrepet	276
6.2.1.3	Et relativt sykdomsbegrep. Diagnoseteori og symptomteori	278
6.2.2	Årsakskrav	279
6.2.2.1	Et dobbelt årsakskrav	279
6.2.2.2	Forholdet til medvirkningsreglene	281
6.2.3	Bevis	281
6.3	Sykepengen	282
6.3.1	Innledning	282
6.3.2	Vilkår	283
6.3.2.1	Tilknytning	283
6.3.2.2	Alder	286
6.3.2.3	Sykdom eller skade	287
6.3.2.4	Arbeidsuførhet	288
6.3.2.5	Årsakskrav: Avdempet hovedårsakslære	289
6.3.2.6	Aktivitetstiltak	290
6.3.3	Utmåling	293
6.3.3.1	Arbeidstakere	293
6.3.3.2	Selvstendig næringsdrivende	297

6.3.3.3	Frilansere	298
6.4	Arbeidsavklaringspenger	300
6.4.1	Innledning	300
6.4.2	Vilkår	302
6.4.2.1	Tilknytning	302
6.4.2.2	Alder	305
6.4.2.3	Sykdom, skade eller lyte	305
6.4.2.4	Arbeidsuførhet	306
6.4.2.5	Årsakskrav: Vesentlighetslære	309
6.4.2.6	Aktivitetstiltak	310
6.4.3	Utmåling – arbeidsavklaringspengenes størrelse	314
6.4.4	Særregler om «venteperioder»	316
6.4.5	Tilleggsstønader	316
6.5	Uføretrygd	318
6.5.1	Innledning	318
6.5.2	Vilkår	319
6.5.2.1	Tilknytning	319
6.5.2.2	Alder	322
6.5.2.3	Sykdom, skade eller lyte	322
6.5.2.4	Nedsatt inntektsevne	323
6.5.2.5	Årsakskrav: Tradisjonell hovedårsakslære	325
6.5.2.6	Aktivitetstiltak	325
6.5.3	Utmåling	326
6.6	Yrkesskadetrygd og særfordeler	328
6.7	Behandling, klage og domstolskontroll	336
6.7.1	Sentrale aktører og trinn i saksbehandlingen	336
6.7.2	Overprøving av avgjørelser	336
6.8	Kort om bevis	338

KAPITTEL 7

Trygdeytelser på bakgrunn av barneomsorg og familieforhold

7.1	Innledning	343
7.2	Ytelser ved graviditet, fødsel og adopsjon	344
7.2.1	Innledning	344
7.2.2	Foreldrepenger	346
7.2.2.1	Generelle vilkår for rett til foreldrepenger	346
7.2.2.2	Stønadsperioden ved fødsel	349
7.2.2.3	Stønadsperioden ved adopsjon	352
7.2.2.4	Utmåling av foreldrepenger	353
7.2.2.5	Fedrekvote	354
7.2.2.6	Mødrekvote	356
7.2.2.7	Gradert uttak. Utsatt stønadsperiode	357
7.2.2.8	Enslig mor eller far med omsorg	359
7.2.2.9	Endringer i regelverket (2022 og 2024) for fars rett til foreldrepenger ved fødsel	359

7.2.3	Engangsstønad ved fødsel og adopsjon	360
7.2.4	Svangerskapspengene	361
7.2.5	Andre stønader forbundet med svangerskap, fødsel og adopsjon	362
7.2.6	Foreldrepenger under midlertidig utenlandsopphold	363
7.2.7	Fører foreldrepengereglene til færre fødsler og eldre førstegangsfødende?	363
7.3	Ytelser til enslig mor eller far	365
7.3.1	Innledning	365
7.3.2	Vilkår for rett til ytelser etter ftrl. kap. 15	366
7.3.2.1	Aleneomsorg for barn	366
7.3.2.2	Barnets alder	367
7.3.2.3	Omsorgspersonens sivilstand, formelt og i praksis	368
7.3.2.4	Tilknytningskravet til Norge – og EØS	370
7.3.3	Overgangsstønad	372
7.3.3.1	Vilkår for overgangsstønad	372
7.3.3.2	Krav om yrkesrettet aktivitet	373
7.3.3.3	Utmåling av overgangsstønad	375
7.3.3.4	Avkortning av overgangsstønad	376
7.3.4	Tilleggsstønader for foreldre i utdanning eller som er arbeidssøkere	377
7.3.5	Stønad til barnetilsyn når forelder er i arbeid	378
7.3.6	Misbruk og sanksjonsregler i ftrl. kap. 15	379
7.3.7	Rettspolitiske vurderinger	381
7.4	Barnetrygd	383
7.4.1	Innledning	383
7.4.2	Hvem har rett til barnetrygd?	383
7.4.3	Barnetrygdens størrelse	386
7.5	Kontantstøtte	387
7.5.1	Innledning	387
7.5.2	Vilkår for kontantstøtte. Endringer med ny regjering	388
7.5.3	Kontantstøttens størrelse og utbetaling	390
7.5.4	Rettspolitiske synspunkter	392
7.6	Ytelser til etterlatte	393
7.6.1	Innledning	393
7.6.2	Ytelser til gjenlevende ektefelle – fra 2023	395
7.6.2.1	Vilkår	395
7.6.2.2	Omstillingsstønad	396
7.6.2.3	Endringer i de vedtatte reglene?	397
7.6.3	Barnepensjon	398

KAPITTEL 8

Inntektssikring ved høy alder	403
8.1 Innledning	403
8.2 EØS-rettens betydning	404
8.3 Oversikt over pensjonsordninger	407
8.3.1 De tre hovedordningene	407

8.3.2	Folketrygdens alderspensjon	409
8.3.3	Tjenestepensjon	413
8.3.3.1	Privat sektor	413
8.3.3.2	Offentlig sektor	418
8.3.4	Individuelle pensjoner	421
8.4	Nærmere om folketrygdens nye alderspensjon	422
8.4.1	Grunnbegreper	422
8.4.2	Opptjening av pensjonsrettigheter	424
8.3.2.1	Garantipensjon	424
8.3.2.2	Inntekstpensjon	425
8.4.3	Samordning	427
8.5	Nærmere om tre andre folketrygdordninger	427
8.5.1	Den «gamle» alderspensjonsordningen	427
8.5.1.1	Grunnpensjon	427
8.5.1.2	Tilleggspensjon	428
8.5.1.3	Sært tillegg	430
8.5.1.4	Forsørgertillegg	431
8.5.1.5	Endring av forsørgertilleggene er vedtatt	434
8.5.1.6	Nivåsikring gjennom minstepensjon	434
8.5.2	Den reviderte alderspensjonsordningen	435
8.5.2.1	Pensjonselementene	435
8.5.2.2	Nivåsikring gjennom minste pensjonsnivå	436
8.5.3	Den kombinerte alderspensjonsordningen	438
8.6	Beregningstekniske regler	438
8.6.1	Levealdersjustering og fleksible uttak	438
8.6.2	Indeksregulering	440
8.6.3	Omregulering	441
8.6.4	Samordning med helsetjenester	442
8.7	Særregler ved yrkesskader	443

KAPITTEL 9

	Fattigdomsbekjempelse, økonomisk sosialhjelp og kvalifiseringsprogram	447
9.1	Innledning	447
9.2	Oversikt og historisk tilbakeblikk. Menneskerettigheter	449
9.2.1	Historikk og fattigdomsgrenser	449
9.2.2	Menneskerettigheter	451
9.2.3	Grunnlovsbestemmelser	453
9.3	Dagens fattigdomsbekjempelse	454
9.3.1	Regjeringens overordnede politikk	454
9.3.2	Pensjonsinntektene har økt vesentlig mer enn sosialhjelpen	456
9.3.3	Hvem er fattige, og hvem mottar sosialstønad?	457
9.4	Økonomisk rådgivning. Bostøtte. Gjeldsordning	458
9.5	Reglene om økonomisk sosialhjelp	460
9.6	Stønad til livsopphold – rettskravsbestemmelsen	461

9.6.1	Innledning	461
9.6.2	Begrepet livsopphold	461
9.6.3	Utgifter til livsopphold skal primært dekkes ved arbeid eller på annen måte	462
9.6.4	Stønadsnivået	464
9.6.4.1	Individuell behandling og retningslinjer for stønadsnivået	464
9.6.4.2	Forsvarlighet og selvhjulpenhet	468
9.6.4.3	Oppholdskommunens ansvar	470
9.6.5	Formen på stønaden	471
9.6.6	Utbetaling av stønaden	473
9.6.7	Langtidsmottakere av økonomisk stønad	473
9.6.8	Rettighet – rettsanvendelsesskjønn eller fritt forvaltningskjønn?	474
9.7	Sosialhjelp i særlige tilfeller – etter skjønn	476
9.8	Vilkår for økonomisk stønad	478
9.8.1	Innledning	478
9.8.2	Hovedreglene om vilkår	479
9.8.3	Aktivitetsplikt for personer under 30 år	481
9.8.4	Unntak fra aktivitetsplikt ved «tungtveiende grunner»	483
9.8.5	Vilkår om norskopplæring	484
9.8.6	Konsekvenser av vilkårsbrudd	484
9.9	Kvalifiseringsprogram og kvalifiseringsstønad	485
9.9.1	Innledning	485
9.9.2	Kvalifiseringsprogram	486
9.9.3	Kvalifiseringsstønad	491
9.9.4	Rettspolitiske vurderinger	492
9.10	Midlertidig botilbud for den som trenger det	493
9.11	Mulige følger av å gi uriktige opplysninger	495
9.12	Klage over vedtak	496
9.12.1	Hvilke vedtak kan påklages?	496
9.12.2	Klageorgan og klageorganets kompetanse	497
9.12.3	Rettighetspreg, rettssikkerhet og domstolsprøving	499

KAPITTEL 10

	Tvangshjemler og tvangsbruk i velferdsretten	503
10.1	Sosial kontroll og bruk av tvang	503
10.1.1	Innledning	503
10.1.2	Plan for framstillingen i dette kapitlet	505
10.2	Om rettigheter, verneregler og kontrollregler	506
10.2.1	Innledning	506
10.2.2	Overordnede verdier når interessene til «sårbare grupper» skal ivaretas	507
10.2.3	Verneregler	509
10.2.4	Kontrollregler	511
10.3	«Skjult tvang» i lovgivningen. Velferdsstatens to ansikter	512

10.4	Legalitetsprinsippet som skranke for tvangsbruk. Begrunnelsene for tvangshjemler	514
10.4.1	Legalitetsprinsippet	514
10.4.2	Begrunnelser for tvangshjemler i velferdslovgivningen	514
10.4.3	Oversikt over tvangshjemlene i velferdslovgivningen	516
10.5	Menneskerettigheter som beskytter den personlige integritet	518
10.5.1	Menneskerettighetenes stilling i norsk rett	518
10.5.2	Den europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK)	519
10.5.3	FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter	524
10.5.4	FN-konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter	525
10.5.5	FN-konvensjonen om barns rettigheter	525
10.5.6	FN-konvensjonen om funksjonshemmedes rettigheter	527
10.5.7	Folkerettslige rekommandasjoner	529
10.6	Psykisk helsevernloven	529
10.6.1	En viktig helselov som griper inn i borgernes frihet	529
10.6.2	Historikk	531
10.6.3	Rettskilder	532
10.6.4	Lovens alminnelige bestemmelser	533
10.6.5	Frivillig psykisk helsevern	535
10.6.5.1	Innledning	535
10.6.5.2	Frivillig innleggelse uten vilkår. Regler for mindreårige	535
10.6.5.3	Frivillig innleggelse med vilkår om tilbakehold	537
10.6.5.4	Et modifisert konverteringsforbud	538
10.6.6	Tvungen observasjon	539
10.6.7	Etablering av tvungent psykisk helsevern	541
10.6.7.1	Innledning	541
10.6.7.2	Grunnvilkåret «alvorlig sinnslidelse»	544
10.6.7.3	Minst ett lovfestet tilleggsvilkår må foreligge. Bortfall av samtykkekompetanse	545
10.6.7.4	Tvungent psykisk helsevern må framstå som det «minste inngrep»	550
10.6.7.5	Faglige og materielle krav ved tvungent psykisk helsevern	551
10.6.7.6	Krav om en skjønsmessig helhetsvurdering	552
10.6.7.7	Prosessuelle krav ved etablering av tvungent psykisk helsevern	555
10.6.7.8	Pasientens rett til informasjon og rett til individuell plan	558
10.6.7.9	Kravet om regelmessige kontrollundersøkelser av tvangsinnlagte pasienter	559
10.6.8	Kontrollkommisjonens overprøving av vedtak om tvangsbruk	559
10.6.9	Tvangsmidler og tvangsbehandling under institusjonsopphold	561
10.6.9.1	Innledning	561
10.6.9.2	Tvangsmidler	562
10.6.9.3	Tvangsbehandling	564
10.6.10	Pasienters personlige integritet skal ivaretas	567
10.7	Tvangshjemler og tvangsbruk i barnevernet	568
10.7.1	Innledning	568
10.7.2	Omsorgsovertakelse og fratakelse av foreldreansvaret	570

10.7.2.1	Innledning	570
10.7.2.2	Vilkår for omsorgsovertakelse	570
10.7.2.3	Plasseringsalternativer. Helsekartlegging	574
10.7.2.4	Omsorgsansvar og foreldreansvar	576
10.7.2.5	Samværsspørsmålene	577
10.7.2.6	Oppfølging av barn og foreldre etter vedtak om omsorgsovertakelse	582
10.7.2.7	Fratakelse av foreldreansvaret. Adopsjon etter barnevernsloven	583
10.7.2.8	Forbud mot å ta barn under barnevernets omsorg ut av Norge	586
10.7.3	Institusjonsplassering av barn med atferdsvansker	587
10.7.4	Tvangsplassering som vern mot menneskehandel	591
10.7.4.1	Innledning	591
10.7.4.2	Inngrepshjemler mot menneskehandel	592
10.7.5	Bruk av tvang i barneverninstitusjoner. Rettssikkerhet	593
10.8	Tvangshjemler overfor rusmiddelavhengige etter helse- og omsorgstjenesteloven	600
10.8.1	Innledning	600
10.8.2	Samtykke til tilbakehold – hovedregelen om tvangsbruk	604
10.8.3	Tilbakehold i institusjon uten eget samtykke	605
10.8.4	Tilbakehold av gravide rusmiddelavhengige	607
10.8.5	Bruk av tvang i institusjoner for rusmiddelavhengige	609
10.9	Prosessuelle bestemmelser for tvangsvedtak fattet av barneverns- og helsenemnder	612
10.9.1	Kort om barneverns- og helsenemndene	612
10.9.2	Barneverns- og helsenemndenes myndighetsområde	613
10.9.3	Barneverns- og helsenemndenes sammensetning og arbeidsmåte – nemndsmøte og samtaleprosess	614
10.10	Rettslige overprøvningsmuligheter ved tvangsvedtak	617
10.10.1	Overprøving av vedtak om tvangsinnleggelse og retensjon i psykisk helsevern	617
10.10.2	Erstatningssøksmål ved feilbehandling av psykisk sykdom	619
10.10.3	Rettslig prøving av vedtak i fylkesnemnda / barneverns- og helsenemnda	620
10.11	Går samfunnet mot større eller mindre grad av tvangsbruk?	623

Litteratur, registre mv.	627
Lovforkortelser	627
Andre forkortelser	629
Litteratur	631
Lovforarbeider	642
Odelstingsproposisjoner og andre lovproposisjoner	644
Innstillinger til Odelstinget og andre lovinnstillinger	649
Stortingsdokumenter utenfor lovbehandling	651
Stortingsproposisjoner	652
Innstillinger til Stortinget	653
Høringsnotater	653
Rundskriv fra departementer og direktorater	654
Lovregister	655
Konvensjonsregister	667
Domsregister	671
Stikkord	677

